

Miksi vahva valtio pelkää?

Stephen Crowley: *Putin's Labour Dilemma. Russian Politics between Stability and Stagnation*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2021. 290 s. ISBN 978150175683.

Stephen Crowley kuvaa kirjassaan *Putin's Labour Dilemma* tiiviisti ja yhtenäisen näkemyksen kantamana Venäjän työelämää ja työpolitiikkaa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Kirjoittaja viittaa aluksi Chris Millerin esittämään Venäjän politiikan tavoitehierarkiaan: tärkeintä maan johdolle on poliittinen kontrolli, sitten yhteiskunnan vakaus ja lopuksi talouden tehokkuus ja tuottavuus. Ongelmana on nyt, että kolmannen tavoitteen edistäminen voi uhata ensimmäisen ja toisen tavoitteen saavuttamista; toisaalta talouden tehokkuuden ja tuottavuuden laiminlyönnillä on kielteinen vaikutus kahden ensimmäisen tavoitteen saavuttamiseen. Maan talous kasvaa tällä hetkellä prosentuaalisesti suunnilleen samalla tavoin hieman vauhdilla kuin muidenkin maiden taloudet. Lähtökohdat ovat kuitenkin erilaiset kuin esimerkiksi EU-mailla (lukuun ottamatta Bulgariaa), koska BKT-tasot ovat erilaiset: kasvun tulisi olla paljon nopeampaa, että Venäjä saavuttaisi varakkaita EU-maita tai USA:ta. Venäjä uhkaa näin jäädä pysyvästi globaalissa mittakaavassa ns. keskituloisten maiden kuten Indonesian, Pakistanin tai Moldovan seuraan. Tähän seuraan Venäjä tuskin katsoo kuuluvansa siitäkin huolimatta, että myös Kiina ja Intia ovat toistaiseksi keskituloista maita.

Venäjän transition alkuvaiheissa ennustettiin jopa 30 miljoonan päätyvän työttömäksi, mutta työttömyysaste on pysynyt hyvin maltillisena vaikka siinä onkin merkittävää aluevaihtelua. Bruttokansantuote aleni muutoksen alkaessa noin 40%, mutta työttömyys nousi enimmillään hieman yli 10%:in. Sopeutumismekanisminä on vakiintunut palkkajousto, ja esimerkiksi vuonna 1991 reaalityötön palkat alenivat Venäjällä aiemmasta alle puoleen. Joustomekanismeja on monia, työpanoksen ja sitä myöten palkan alentaminen, inflaatiokompensaation puuttuminen jne. Ne ovat edelleen käytössä Venäjällä. Kiinnostavaa on, että maan BKT kaksinkertaistui vuosina 1999–2007 ja saavutti vihdoin reaaliosialismin loppuvuosien tason, mutta työllisyyden kasvu oli samana aikana vain 7–8 %.

Työllisyyden säilymiseen hyvänä on monia syitä. Keskeistä on, että valtiolta on voimakkaasti tukenut erityisesti vaikeuksiin joutuneita

suuryrityksiä ja edellyttänyt samalla työpaikkojen säilymistä, minkä kääntöpuolena on ollut pienten ja keskisuurten yritysten vaikeus päästä markkinoille. Venäjällä PKT-yritykset työllistävätkin virallisten lukujen mukaan vain 10 % työvoimasta, kun vastaava osuus esimerkiksi EU:ssa on 72 %. Työntekijät ovat vastanneet työelämän muutoksiin kahdella eri tavalla: pysyneet työsuhhteessa heikoillakin palkoilla ja hankkineet lisätuloa muualta, jos siihen on ollut mahdollisuus, tai lähteneet vapaaehtoisesti työnhakuun, jolloin näkyviltä irtisanomisilta on välttytty. Työpaikkoja on ja on ollut varsin hyvin tarjolla Venäjällä, kyse on vain siitä, mitä työstä maksetaan. Liikkuvuus on merkinnyt paljolti siirtymistä virallisen talouden piiristä osittain tai kokonaan epäviralliseen, minkä kirjoittaja selkeästi toteaa mutta ei paneudu aiheeseen – se olisikin erillisen tutkimuksen paikka, ja niitä on Venäjältä onneksi tehty jo aika lailla. Stephen Crowley viittaa tietoihin, joiden mukaan epävirallisen työn osuus Venäjällä on 25–45 % ja viralliset palkat selittävät vain 38 % toteutuneesta kulutuksesta. Työnhaku ei merkitse maantieteellistä liikkuvuutta, joka onkin Venäjällä pienempää kuin EU-maissa – venäläisille on pikemmin ominaista ”aggressiivinen paikallaan pysyminen” (*aggressive immobility*). Uudelle paikkakunnalle muutto vaarantaa tärkeät epäviralliset suhteet, joita jokaisella on asuinpaikkakunnallaan ja joiden avulla ankeista, ”vihamielisistä” asuinpaikoista saadaan asumakelpoisia (*”habitable”*; Jeremy Morrisin termi). Maantieteellinen liikkuvuus, jota kaivattaisiin, on viime vuosikymmenellä Venäjällä jopa vähentynyt

Kirjoittaja käsittelee laajasti yhden tehtaan tai taloudellisen toimijan ympärille rakennettuja monokaupunkeja, niiden ongelmia ja kehitystä esimerkkinä työ- ja talouspolitiikan umpikujasta. Monokaupunkeja on virallisten tietojen mukaan yli kolmesataa – joidenkin tutkimusten mukaan puolta vähemmän – ja niistä tunnetuin on *Togliatti*, jonka *Avtovaz*-tehtaassa oli neuvostoajalla noin satatuhatta työntekijää ja lisäksi muissa tehtaaseen liittyvissä yrityksissä kymmeniä tuhansia. Tilanne kriisiytyi 1990-luvun lopulla ja vuonna 1997 kaupunki oli myös Venäjän murhapääkaupunki kolmanneksen (65) kaikista uhreista ollessa tehtaan johtoportaan, välittäjä tai kilpailijoita. Oman autotuotannon tukemiseksi asetettiin ensiksikin korkeita tulleja, jotka haittasivat japanilaisten autojen tuontia Venäjän

Kaukoidässä ja aiheuttivat siellä kapinointia. Toiseksi länsimaiset autonvalmistajat saatiin perustamaan kokoonpanotehtaita Venäjälle, mikä toi työpaikkoja yhtäällä mutta vei niitä toisaalta – tuomatta kuitenkaan uutta tietotaitoa.

Nykyään *Togliattin* tehtaalla on alle 50 000 työntekijää. Työvoiman vähenemä on tapahtunut paljolti luomalla sinne uusia, julkisen vallan tukemia työpaikkoja, joihin työntekijöitä on siirretty. Yhteiskuntarauha turvattiin, mutta ongelma ei ratkennut. Crowley viittaa tutkimukseen, jonka mukaan yhden tehtaan varassa olevissa kaupungeissa työn tuottavuus on jopa 70 % alempi kuin muualla, ja esimerkiksi Venäjän terästeollisuudessa on tuotettua tonnia kohden kolme kertaa enemmän työntekijöitä kuin USA:ssa. Koska monien monokaupunkien koko infrastruktuuri kuten vaikkapa energiaratkaisut on luotu palvelemaan yhtä teollista toimijaa, sen tukemista ei voi lopettaa koska muuten asuminen paikkakunnalla kävisi mahdottomaksi. Tilanne on osaltaan johtanut alueiden hallinnon ja yritysten yhteistyöhön – keskusvalta onkin delegoinut ikävät päätökset alueille, ja aluehallinnon intressissä on säilyttää asemansa ja pitää työntekijät tyytyväisinä tai ainakin hiljaa. Monokaupungit eivät ole tai ole olleet ominaisia vain Venäjällä, mutta muualla niitä ei ole perustettu samalla tavoin eristyksiin vaille synergiaetuja. Vaikka Venäjän Siperian ja Kaukoidän väestö kasvoi viime vuosisadalla 40-kertaiseksi, alueiden kansantuote kasvoi vain viisinkertaiseksi. Gulag-työ oli tehotonta, järjestelmän perintöä maksetaan edelleen eikä loppulasku ole tiedossa – maantieteelleen Venäjä ei näytä voivan mitään, vaikka Neuvostoliitossa luultiin voluntaristisesti toisin.

Kirjoittajan taustaoletukset lienevät siinä mielessä uusliberalistisia, että hän kysyy, onko väestön ollut parempi jäädä matalapalkka-ansaan kuin joutua nopeamman mutta tarvittavan muutoksen kouriin, joka olisi merkinnyt suurempaa työttömyyttä ja yhteiskunnan vakauden ja poliittisen kontrollin riskejä. Joillakin pääkaupungin ja Pietarin aloilla toimeentulo on kehittynyt komeasti, mutta suuri osa Venäjän kansasta elää toimeentulon rajoilla, ts. nipin napin köyhyysrajan yläpuolella. Stephen Crowley viittaa vuoden 2016 tietoihin, joiden mukaan virallinen palkkataso Venäjällä on heikompi kuin Kiinassa. Työn matala hinta merkitsee myös sitä, että työnantajilta puuttuu kannustin työn tuottavuuden parantamiseen. OECD-maista vain Meksikossa ja Etelä-Afrikassa työn tuottavuus on heikompi, USA:ssa ja Saksassa se on kolminkertainen Venäjään verrattuna. Toisaalta kirjoittajan mukaan Neuvostoliitossa ja Venäjällä on vallinnut

työvoimapula, minkä osoittanee nykytilanteessa sekin, että maahan ja työmarkkinoille on mahduttanut melko vaivatta toistakymmentä miljoonaa maahanmuuttajaa. Venäläinen lääkäri ansaitsee keskimäärin vain 20 % enemmän kuin autonkuljettaja, Saksassa 172 % enemmän.

Kansallistunne on Venäjällä valjastettu nykyjohton puolustusaseeksi ja se on toiminut hyvin: esimerkiksi *Togliattin* tehtaan vaikeudet menivät julkisuudessa pitkälti tehdyn Renault-fuusion jälkeisten ulkomaisten johtajien syyksi. Erityinen kansallistunteen nousu nähtiin Krimin Venäjään liittäminen tienoilla, mutta viime aikoina huuma on jonkin verran väistynyt. Anekdootti kertoo television ja jääkaapin taistelusta: jos jääkaappi ei täyty totuttuun tapaan, television uho ei sekään toimi kuten aiemmin. Kirjoittajan mukaan Venäjä hukkasi talouden uudistamisen mahdollisuuden raaka-aine hintojen ollessa huipussaan 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä: vuonna 2007 huippuvuosien loppuessa joka neljäs venäläinen yritys ilmoitti tappiollisen tai nollatuloksen, ja noista ajoista heikkojen yritysten määrä on kasvanut, ei vähentynyt. Maailmantaloudessa Venäjä on melko sulkeutunut maa, ja kilpailukyvyyn parantamiseksi luodut erityistalousalueetkin ovat suuntautuneet kotimarkkinoille eivätkä yleensä tähtää kansainvälisille markkinoille. Näyttää siltä, että Venäjä on tuomittu määräämättömäksi ajaksi riippuvuuteen raaka-aineiden vaihtelevasta kysynnästä, mikä voi aiheuttaa heilahteluja yhteiskuntakehitykseen. Raaka-aineilla ei kuitenkaan rikastu, siihen tarvitaan kilpailukykyistä teollisuutta, mutta ei näytä siltä, että nykyinen valta olisi ratkaisemattomista ongelmistaan huolimatta poliittisesti heikoilla. Huomauttaisinkin, että tämä ei ole poikkeuksellista: esimerkiksi monissa latinalaisen Amerikan maissa tilanne on saattanut olla samankaltainen kymmeniä vuosia ja valta on vaihtunut vain pienen piirin sisällä samalla kun demokratia-aloitteet on tukahdutettu..

Toimeentulokysymykset ovat kaikissa maissa keskeisiä kysymyksiä työmarkkinoilla. Venäjällä ei ole institutionaalisia mekanismeja, jotka käsittelevät tai ratkaisevat työelämän partnereiden välisiä ongelmia, joista keskeisin on luonnollisesti surkea palkka. Neuvostoliitossa ammattiyhdistysten tärkeimpänä tehtävänä oli työhön liittyvien erilaisten etuuksien jakaminen ja samankaltainen profiili niillä on pitkälti vieläkin. Työelämän ongelmakohdissa niiden tärkein keskustelukumppani ei edelleenkään usein ole työnantaja vaan julkinen valta, jolta ne takavuosina yhdessä työnantajan kanssa pyrkivät saamaan yritystukia ja muita etuuksia. Tässä

kiristyksessä varsinkin puolustusteollisuuden yritykset ovat menestyneet. Perinteisten ammattiyhdistysten kautta voidaan harvoin tuoda esiin työhön tai palkkaan liittyviä intressejä, ja esimerkiksi suurin osa lakoista Venäjällä on ns. viljejä ja tapahtuu vailla perinteisten ammattiyhdistysten tukea. Uusiakin ammattiyhdistyksiä on syntynyt, mutta niiden toimintaa on hankaloitettu, se saa enintään paikallista huomiota ja esimerkiksi kaikkia lakkoja ei ole tilastoitu.

Valtiovallan intressinä on rajoittaa työelämän konfliktit alueille ja estää maassa laajempi tyytymättömyys tai solidaarisuus. Tähän liittyy valtiovallan ja hallinnon muutosten pelko: taloudelliset vaatimukset ovat ikään kuin hyväksytyjä, mutta poliittiset vaatimukset johtavat vaikeuksiin – toisaalta talouden ja politiikan ero on veteen piirretty viiva. Jos kuitenkin vähäkin kritiikki johtaa kansalaisyhteiskunnan tukahduttamiseen, kuten nykyään tapahtuu, ja ristiriitojen säätelymekanismit puuttuvat, kehitykseen tulee arvaamattomuutta: maan johto on päätenyt omatekoiseen noidankehään, jossa sen omat valtaintressit ja muutoksen pelko vahvistavat toisiaan. Jo Simon Clarke havaitsi 1990-luvun tutkimuksissaan merkillisen ristiriidan: työnteon ehtoja kohtaan vallitsee yleinen tyytymättömyys ja niitäkin lakeja, jotka suojaavat työntekijöiden asemaa, rikotaan, mutta järjestäytyntä protestia ei ole näkyvissä eikä sille anneta tilaa. Tilanne edelleen sama. Crowley ei viittaa Ralf Dahrendorfin teorioihin, mutta Dahrendorfin pohdinoilla yhteiskunnasta konfliktien näyttämönä ja niitä ratkaisevien instituutioiden ja mekanismien tarpeellisuudesta olisi käyttöä Venäjällä.

Työelämä ja työpolitiikka ovat suhteellisen laiminlyöty aihepiiri Venäjän-tutkimuksessa lukuun ottamatta epävirallisen talouden tutkimusta. Ilmiö liittyy siihenkin, että aihepiirin oikeudellinen ja hallinnollinen sääntely on Venäjällä muuttunut Neuvostoliiton ajoista: silloinen mahtava työministeriö on kadonnut ja työpolitiikasta pitävät huolta enemmänkin markkinavoimat – ainakin periaatteessa. Kaikista mulistuksista huolimatta venäläisessä työelämässä ja työpolitiikassa on paljon jatkuvuutta menneiltä ajoilta mutta vähän sellaista dramatiikkaa, joka olisi herättänyt tutkijoiden ja poliittisten tarkkailijoiden mielenkiinnon. Tuloksena on yhteiskuntakehityksen yhtälö, jonka ratkaiseminen on hyvin vaikeaa, ja ympäristökysymysten noustessa uudella tavalla kaikkien maiden agendalle vakaan mutta pysähtyneen Venäjänkin tulevaisuuden ennustaminen on entistä hankalampaa. Stephen Crowley kommentoi kriittisesti suurkaupunkien liberaalin intelligentsijan ja työväestön suhdetta – edellinen on liian usein ylimielistä eikä tunne kansan arvomaailmaa eikä elinoloja. Se ei nykytilanteessa kelpaa muutosvoimaksi, jota kovasti kaivattaisiin. *Putin's Labour Dilemma* on monipuolinen ja looginen esitys työelämästä Venäjällä ja työ- ja talouspolitiikan jatkumosta Neuvostoliiton hajoamisesta alkaen. Kirjoittaja itse mainitsee haluavansa kertoa kirjallaan lukijoille, että työläisillä on edelleen merkitystä. *Putin's Labour Dilemma* paikkaa hyvin aihepiirin tutkimuksen laiminlyöntejä ja kuuluu jokaisen Venäjän yhteiskunnasta ja sen kehityksestä kiinnostuneen käsiin.

Simo Mannila

Sadan vuoden vallankumous

Orlando Figes: *Vallankumouksen Venäjä 1891–1991. Suomentanut Kalevi Suomela.* Helsinki: Siltala, 2021. 377 s. ISBN: 9789522348081.

Orlando Figes on Lontoon yliopiston historian professori, jonka tuotannosta on aiemmin suomennettu Stalinin vainoja käsittelevä teos *Kuiskaajat. Ihmiskohtaloita Stalinin Neuvostoliitossa* (Siltala, 2011). Kansainvälisesti hänen tunnetuin teoksensa lienee kuitenkin lähes tuhat-sivuinen järkäle *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891–1924* (Penguin, 1998). Nyt

suomeksi ilmestynyt *Vallankumouksen Venäjä 1891–1991* (alkuperäinen teos *Revolutionary Russia 1891–1991*. Penguin, 2014) ammentaa vahvasti tekijänsä aiemmasta tuotannosta, erityisesti *A People's Tragedy*:sta, vaikka aikajanaa on kasvatettu käsittämään koko Neuvostoliiton historia.

Vallankumouksen tarina aloitetaan vuoden 1891 nälänhädästä ja sen aiheuttamista levottomuuksista, jotka nähdään alkuna vuonna 1917 huipentuneelle yhteiskunnalliselle liikkeelle. Aiemmassa tutkimuksessa on kuitenkin nostettu esiin muitakin mahdollisia vuosilukuja